

АНА БИЛИНОВИЋ*
Филозофски факултет
Нови Сад

УДК 141.72:305-055.2
Монографска студија
Примљен: 19.05.2015
Одобрен: 10.06.2015

ФЕМИНИСТИЧКА АНАЛИЗА КОМОДИФИКАЦИЈЕ РЕПРОДУКТИВНОГ РАДА ЖЕНА

Сажетак: У раду се даје преглед основних феминистичких схватања на тему комодификације репродуктивног рада жена који подразумева продају ооцита и изнајмљивање репродуктивних капацитета жена у виду комерцијалног сурогат мајчинства. Посебна пажња посвећена је критичкој анализи феминистичких аргумената „у корист новца” и „у корист достојанства” на тему комодификације репродуктивног рада жена, као и значењу појмова комодификације и отуђивости и специфичној употреби ових појмова у феминистичкој литератури на тему репродуктивног рада жена.

Кључне речи: комодификација, репродуктивни рад, сурогат мајчинство, теза о идентитету, теза о аутономији

Увод

Рођење Луиз Браун 1978. године, првог детата зачетог *in vitro* оплодњом, означило је почетак технолошко-репродуктивне револуције (v. Robertson 1983б, 1992, 1994; Edwards 1991). Према Маргарет Санделовски и Шерил де Лејси (Sandelowski and de Lacey 2002: 34) рођењем бебе Луиз „измишљена” је неплодност која постаје производ технологије, чиме се практично свака препрека на путу ка репродукцији, макар наводно, може заобићи. Овај научни подвиг отворио је нови хоризонт потенцијалног развоја у области хумане фертилизације и ембриологије, а асистирана репродуктивна технологија задобила је статус „кључног симбола нашег времена” (Inhorn and Birenbaum-Carmeli 2008: 177), указујући на важност и растући потенцијал биотехнологија при решавању проблема „репродуктивне дисрупције” и неплодности (van Balen and Inhorn 2002: 4).

Упоредо са развојем и усавршавањем метода асистиране репродукције јављали су се проблеми изазвани неадекватном законском регулативом на овом пољу, о чему најјасније сведочи случај из 1984. године „сирочади из еп-

* anabilinovic@gmail.com

рувете” (Robertson 1994). Контроверзе везане за употребу метода асистиране репродукције додатно су ојачане појавом праксе сурогат мајчинства. Случај „Бебе М” 1987. године, којем су посебну пажњу посветили Робин Фокс (Fox 1993) и бројни други теоретичари (Corea 1992, 2005; Levine 2003; Krimmel 1983, 1992; Scott 2009; Keane 1992; Shanley 1993) јасно је наговестио практичан проблем раздвајања гестационог и генетског сурогат мајчинства и поларизовао је научну заједницу по питању легитимности ове праксе (види Fox 1993; Strathern 1992, 1995; Levine 2003; Ragoné 1996; Franklin and Ragoné 1998; Robertson 1983a, 1992, 1994, 1995). Робин Роуланд (Rowland 1987; 1992) и Шор са сарадницима (Shore *et al.* 1992) анализирали су случај „безгрешног зачећа” из 1991. године, који је иницирао дебату на тему да ли неударним женама (посебно хомосексуалне оријентације) треба дозволити да рађају посредством вештачке оплодне. Наведени случајеви говоре у прилог тези да развој и примена асистиране репродуктивне технологије мењају перцепцију „природног” у репродукцији¹ и „кристалишу” питања која се тичу суштине савремених друштвених и политичких борби по питању сексуалности, репродукције, родних односа и породице (v. Harrington, Becker and Nachtigall 2008), доводећи у сумњу укореењена схватања о мајчинству, очинству, биолошком наслеђу, природној репродукцији, интегритету породице и структури родитељства.

Када је реч о феминистичкој анализи асистиране репродуктивне технологије (v. Anderson 1990; Arneson 1992; Dickenson 1997, 2001; Radin 1987, 1988; 1993; Thompson 2002; McLeod 2007; Satz 1992; Bray 2007; Curtis 1995; Scott 2009; Shanley 1993) акценат је на елаборацији репродуктивних искустава жена и родној димензију неплодности. Карис Томпсон (Thompson 2002) даје опширан критички преглед феминистичких теорија на тему неплодности и асистиране репродукције, издвајајући (рану) радикалну феминистичку критику развијену од стране Ђине Корее (Corea 1992, 2005) која методе асистиране репродукције описује као заверу мушких „технопатријарха” и фармацеутске индустрије против жена са циљем преузимања контроле над женским телом, посебно у процесу трудноће и рађања. Феминистички дискурс о неплодности се од почетка 90-их година 20. века помера ка „нијансиранијим” представама о асистираној репродукцији и онима који је користе (v. van Balen and Inhorn 2002; Lowy 2004; Donchin 2009; Bray 2007). У том контексту скреће се пажња на штетни ефекат високих доза хормонских и хемијских агенаса који стимулишу „суперовулацију”, нерасположеност медицинске заједнице да проучава и анализира могуће негативне ефекте терапије који наступају касније, као и на нуђење непотпуних и пристрасних информација потенцијалним пацијентима и тенденцију клиника да повећавају стопу успешних третмана селекцијом „обе-

¹ У том контексту, бројни теоретичари који анализирају друштвене импликације асистиране репродукције, Џенет Карстен (Carsten 2004), Сара Френклин (Franklin 1997; Franklin and Ragoné 1998), Робин Фокс (Fox 1993), Џон Робертсон (Robertson 1983a, 1983b, 1992, 1994), Дејна Дејвис (Davies 2010), Марлин Стратерн (Strathern 1992, 1995), Валери Хартоуни (Hartouni 1997) и Феј Гинсбург и Рејна Реп (Ginsburg and Rapp 1991, 1995), говоре о процесима *де-натурализације* и *ре-натурализације*. О овоме сведочи и постепена терминолошка промена од вештачке репродукције (*де-натурализујуће*) ка асистираној репродукцији (*ре-натурализујућој*) која има за циљ поновно успостављање тела у његово „природно стање” (Inhorn 2002).

ћавајућих”, нарочито млађих пацијената (Briggs 2010; Liesen 1995). Маргарет Санделовски (Sandelowski 1991) тврди да лекари активно учествују у медицинским ризицима које жене предузимају, често подстичући екстремну употребу асистираних репродуктивних технологија методом „никад довољно”, уместо развијања мање инвазивних метода, давања „природи” више времена, заговарања усвајања или старатељства и превенције неплодности. Навођене су и тврдње да претеран акценат на технологији може довести до скретања пажње са политике и организације здравства (Ryan 2009; Walter 1995), као и да технологије које „управљају” родношћу и рађањем постају све чешће „усађене” у медицински референтни оквир који се према трудним женама односи не као према субјектима, већ као објектима излечења, а према трудноћи као „болести” (Curtis 1995).

Унутар феминистичког дискурса о асистираној репродуктивној технологији нарочито је изражена дебата на тему комодификације репродуктивног рада жена (v. Satz 1992; Radin 1988; Anderson 1990; Arneson 1992; Dickenson 1997, 2001). Комодификација у овом контексту подразумева продавање ооцита и изнајмљивање репродуктивних капацитета жена у виду комерцијалног сурогат мајчинства. Жене које продају своје ооците одговарају на потражњу за ооцитима, за потребе третмана одређених облика неплодности код жена, као и за потребе манипулације људским ембрионима која укључује истраживање ембрионских матичних ћелија (Steinbock 1994).

Међу феминистима постоји размимоилажење по питању оправданости праксе комодификације репродуктивног рада жена. Било да је тема продаја ооцита или комерцијално сурогат мајчинство, поједини феминисти (Arneson 1992; Anderson 1990) тврде да је могућност уновчавања репродуктивног рада извор женске моћи (не само финансијске), док ускраћивање овог права значи да се жене третирају на начин који није у складу са њиховим статусом независних појединаца. О наведеним феминистичким аргументима се обично говори као о аргументима „у корист новца.” Са друге стране, феминисти који тврде да је дозвољавање уновчавања репродуктивног рада деградирајуће за жене (Shanley 1993; Satz 1992; Pateman 1988) говоре „у корист достојанства” жена. Критичку анализу феминистичких аргумената „у корист новца” и „у корист достојанства” по питању репродуктивног рада жена адекватно је започети излагањем значења појмова комодификације и отуђивости, као и специфичном употребом ових појмова у литератури на тему репродуктивног рада жена.

Комодификација и отуђивост

Када комодификујемо нешто, „узимамо нешто што није до тада било роба, и претварамо га у робу или третирамо као да то јесте” (McLeod and Baylis, наведено према McLeod 2007 : 261). Маркс (1867/1947) је тврдио да је роба, на првом месту, предмет ван нас, ствар која својим особинама задовољава људске потребе на неки начин. Задовољавање људских потреба према Марксу представља употребну вредност робе. Ипак, како наводи, нешто може имати упот-

ребну вредност иако није роба: „како би постао роба, производ мора прећи у руке неког другог, оног коме ће бити од користи захваљујући својој употребној вредности, док ће притом бити средство размене” (Marx 1867/1947: 48). Другим речима, роба је суштински предмет трговине. Као таква има прометну, као и употребну вредност.

При опису робе Маркс (1867/1947) говори о роби у значењу предмета. Са друге стране, у контексту репродуктивног рада битно је истаћи услуге као врсту робе. У случају појединих услуга, права роба може бити само производ услуге, док у случају неких других услуга као што су репродуктивне, на крају не мора бити производа, али се особи која пружа услугу ипак мора платити, што указује на то да је сама услуга роба (McLeod 2007: 261). На пример, поједине жене које ступају у уговоре о сурогат мајчинству добијају одређени део надокнаде за своје репродуктивне услуге чак и у случају побачаја.

Комодификовати нешто у суштини значи третирати или претворити нешто у предмет или услугу који се размењују за новац. Како Маргарет Цејн Радин (Radin 1987, 1988, 1993) наглашава, дати процес може бити потпун или непотпун на начин да се нешто може комодификовати и само до одређеног степена. Релевантни фактори при одређивању етичког аспекта праксе комодификације укључују: (1) да ли предмет комодификације има интринзичну вредност која није у сагласности са третирањем истог као робе, као што је случај са религијским артефактима; (2) да ли постоје етичка ограничења по питању отуђивања предмета од људи, као што је случај са виталним органима, и (3) да ли су последице чињења предмета отуђивим, као и његове комодификације неповољне (што може бити случај са органима који нису витални) (McLeod and Baylis, наведено према McLeod 2007: 262). Ставке (2) и (3) тичу се нормативне, односно бенигне отуђивости коју карактерише процес одвојивости без узроковања штете или деградације. Нормативна отуђивост је уједно у фокус феминистичке литературе на тему комодификације репродуктивног рада жена.

Отуђивост је везана за комодификацију на тај начин да одређује да ли је комодификација бенигна. Легитимна роба је предмет или услуга која је нормативно отуђива од људи, што значи да ју је могуће предати неком другом или је се одрећи, а да се притом не причињава штету по сопство (Радин, наведено према McLeod 2007: 262; Бартку, наведено према McLeod 2007: 262). Према западњачкој филозофској традицији, наша хуманост примарно се одражава кроз наше аутономно деловање и оно што га одржава. Феминисти се често не слажу са преовладавајућим мишљењем теоретичара морала на тему одрживости аутономног деловања и дефинишу аутономне факторе као више релационе (тј. социополитички установљене), више отелотворене и више емоционалне (Mackenzie and Stoljar, наведено према McLeod 2007). Тиме је оно што се може сврстати у вид бенигне комодификације (засновано на томе шта је нормативно отуђиво) различито одређено од стране феминиста и оних који то нису. Поједини феминисти заснивају своје анализе комодификације репродуктивног рада жена на феминистичком виђењу аутономног деловања, тачније, на томе да ли жене могу задржати аутономију уколико се одвоје од емоционалних и отелотворених аспеката свог рада.

Комодификација репродуктивног рада жена

Комодификација репродуктивног рада жена подразумева продају ооцита и услуга заснованих на уговору о (генетском или гестационом) сурогат мајчинству. Како би биле изабране за обављање репродуктивног рада жене често морају да прођу бројне медицинске и психолошке тестове (Corea 1992, 2005; Sandelowski 1991). Феминисти скрећи пажњу да „озбиљан репродуктивни рад” почиње након што су жене изабране. У случају продаје ооцита овај рад подразумева процес екстракције ооцита који укључује неугодне свакодневне хормонске ињекције, честе тестове крви и ултразвучне прегледе, као и често болну процедуру вађења јајних ћелија која подразумева лапароскопију или вагинални ултразвук углавном док је жена под делимичном анестезијом (Fielding *et al.*, наведено према McLeod 2007: 264). Гестациона сурогат трудноћа подразумева узимање хормонске ињекције које се жени дају у току неколико недеља, непријатне тестове који испитују могуће блокаде јајовода, као и понекад болну процедуру трансфера ембриона.

Када је реч о висини накнаде за продају ооцита, износи се крећу од 1500 до 5000 америчких долара у САД, а износ подразумева плаћање жена за „време, труд, и нелагодност” (Handwerker 2003). Уколико пар жели „designed baby” (v. Kass and Glass 1971) износи исплате за ооците су у висини оних за аранжмане сурогат мајчинства и крећу се од 18000 до 25000 америчких долара (такође у САД). Многе жене које се баве репродуктивним радом изјављују да је финансијска накнада битан фактор, али не и основни мотив за пружање датих услуга (Ragone 1993; Anderson 1990). У већини случајева оне обављају репродуктивни рад зато што желе да помогну људима као и из разлога што сматрају да их пружање ове врсте услуга чини посебним.

Феминисти често наглашавају да између укључених страна у аранжман репродуктивног рада постоје разлике у моћи, где су жене „репродуктивне раднице” у неповољнијем положају (Ragone 1993; Thompson 2002). Разлике у моћи се могу заснивати на раси, класи или полу. Уговор о (генетском) сурогат мајчинству обично се склапа између мушкарца даваоца сперме који је најчешће имућан, и сурогат мајке која је у неповољнијем финансијском положају. Услови под којима жене тргују својим репродуктивним радом такође могу укључивати облике манипулације или обману. Манипулација се у овом контексту исказује кроз ускраћивање информација о природи релевантних медицинских процедура (синдрома хиперстимулације јајника), као и кроз прикривање „накнадне комодификације” репродуктивног рада жена (McLeod 2007: 265).² Мотивација за манипулацију или принуду жена да уновче свој репродуктивни рад може бити велика у условима несташице „репродуктивних радница”, као и из разлога што је репродуктивни рад уносан бизнис за посреднике, то јест, оне који воде програме у овој области.

² Ооцити се могу продати истраживачима или неплодним паровима уз значајан профит, док жена која је иницијално продала дате ооците нема никакве информације о том профиту (McLeod 2007).

У феминистичкој литератури на тему комодификације репродуктивног рада жена (Satz 1992; Radin 1987, 1988, 1993; Anderson 1990; Arneson 1992; Dickenson 1997, 2001; Pateman 1988) велика пажња посвећује се анализи последица репродуктивног рада по саме жене које га обављају. Између осталог истиче се да жена може зажалити што је пристала да прода своје ооците након што искуси колико болан може бити процес њихове изолације из тела. Такође, жена која врши улогу сурогат мајке може се покајати након абортирања фетуса са генетским поремећајем (Wilkinson 2010) или након праксе селективне редукције у ситуацији вишеплодне трудноће (Wertheimer 1992).³ Жене које одговоре на потражњу за репродуктивним радом такође се могу суочити са одбијањем које може угрозити њихово достојанство или достојанство других. Иако програми могу одбити потенцијалну „репродуктивну радницу” из разлога који нису морално проблематични, као у случају када је жена слабог физичког или психичког здравља, жена може бити дискриминисана као неподобна за репродуктивни рад на основу оцене да „није довољно лепа, талентована..” (McLeod 2007: 265).

Поједини феминисти (Anderson 1990; Arneson 1992; Dickenson 1997, 2001) сматрају да горепоменуте чињенице указују на то да жене приликом пристанка на продају ооцита или комерцијално сурогат мајчинство могу отуђити од себе нешто више од чистог физичког чина репродуктивног рада: „оне могу изгубити нешто аутономије услед манипулације, нешто интегритета услед кајања и нешто достојанства услед одбијања. Како се дате особине иначе сматрају неотуђивим делом особе, њихов губитак је најблаже речено морално жалостан” (McLeod 2007: 266).

Дилема „достојанство или новац”

Феминисти су суочени са озбиљним проблемом приликом одлучивања да ли да подрже комодификацију репродуктивног рада жена. Уколико је дозволе ризикују да уједно дозволе и експлоатацију жена, нарочито у случају знатне „накнадне комодификације” (McLeod 2007: 269). Експлоатација је проблем свих потенцијалних „репродуктивних радница”, нарочито сиромашних и економски ускраћених жена, којима новчана надокнада за продају ооцита или сурогат мајчинство може деловати као решење финансијских проблема. Још један од проблема везаних за комодификацију је тај што се може учинити да „третира репродуктивне способности жена као... лако заменљиву робу”, што „у овој култури... може нарушити личност жена” (Radin 1991: 349). Другим речима, уколико се њихов репродуктивни рад комодификује, жене се могу предметити као „одгајивачи”. Са друге стране, ни забрана комодификације не би служила интересима жена. Један од разлога јесте тај што могућност уновчавања репродуктивног рада даје женама тржишну моћ, која је моћ у ок-

³ Сагласности о генетском абортусу и селективној редукцији су честе у аранжманима сурогат мајчинства. Селективно окончање вишеплодне трудноће је честе јер се током *in vitro* оплодње у материцу сурогат мајке смешта више ембриона, да би се повечале шансе за успех.

вирима капитализма: „женама је кроз историју [та моћ] ускраћивана и тренутно је имају у знатно мањој мери него мушкарци, што указује на то да би њено ускраћивање у домену репродукције могло заиста штетити женама” (Радин 1991: 349). Нарочито би могло штетити сиромашним женама које би могле значајно побољшати своју финансијску ситуацију уколико би одговориле на потражњу за ооцитима или потражњу за сурогат мајкама. Понекад репродуктивни програми садрже захтеве да кандидаткиње не буду сиромашне жене којима је потребан новац, што сиромашне жене приморава да остану у лошим условима (Alpers and Lo 1995: 42). Док забрана репродуктивног рада не би смањила, већ можда подстакла одузимање моћи женама, одсуство забране оставља простор за експлоатацију жена и свођење на статус „одгајивача”. Поједини феминисти (v. Radin 1993) сматрају да потенцијално решење лежи у одрицању тежње ка „идеалној правди” (у смислу апсолутне репродуктивне и економске слободе жена), јер се у супротном пропушта прилика и шанса за стварање „неидеалне правде”, односно ситуације која је макар мало правичнија од тренутне.

Феминистички активисти се константно сусрећу са овом дилемом коју Маргарет Радин (Радин 1993) назива дилемом „двоструке спутаности” у покушајима да успоставе равнотежу између „својих тежњи ка исправном свету” и своје способности да исправе поједине неправде „овде и сад” (Shultz 1990: 337).

Феминистички аргументи „у корист новца”

Ранији феминистички аргументи „у корист новца” фокусирају се примарно на праксу сурогат мајчинства (v. Ragone 1996; Shultz 1990; Arneson 1992; Shanley 1993), док се актуелни аргументи углавном тичу продаје ооцита (v. Dickenson 1997; Liesen 1995). Већина ранијих и новијих аргумената једнако је примењива на обе праксе. Неки од њих су аргументи чисто „у корист новца”, док су други уједно „у корист достојанства и новца”, под претпоставком да је заступање става у корист новца у складу са заступањем достојанства жена.

Према аргументима који су (чисто) „у корист новца” комодификација репродуктивног рада жена је боља од алтернатива. Алтернативе укључују (McLeod 2007: 268): (1) систем донирања који се заснива на алтруизму; (2) патерналистички однос према женама који подразумева забрану вршења репродуктивног рада за друге уопште, и (3) настанак црног тржишта услед забране комодификације.

Феминисти који говоре „у корист новца” тврде да је комерцијализовани систем бољи од алтруистичког, јер потоњи злоупотребљава социјализацију жена као „неговатељица света” (Shultz 1990: 380). Према њиховом мишљењу програми асистирани репродукције би требало отворено да говоре о куповини и продаји репродуктивног рада, јер је у супротном реч о експлоатацији жена

(нарочито уколико остварују профит путем накнадне комодификације) и промовисању сексистичких стереотипа о женама.⁴

Према виђењу појединих феминиста који се супротстављају аргументима „у корист новца” (Satz 1992; Pateman 1988) жене би требало одвраћати од тога да постану „репродуктивне раднице” из разлога што постоји мала вероватноћа да ће самостално одлучити да то чине. Ограничења женске аутономије у овој области леже у сексистичким нормама које се примењују на жене, природи датог рада (нарочито сурогат мајчинства) и сиромаштву. Штавише, како поједини феминисти тврде (Anderson 1990) ступање у уговор који подразумева одрицање од детета након рођења пре него што је уопште зачето није нешто што може бити слободна одлука жена, јер оне не могу предвидети како ће се осећати поводом трудноће након што она отпочне. Као одговор на изложене приговоре о аутономији, феминисти који проговарају „у корист новца” излажу два аргумента. Прво, сматрају да наведени аргументи потцењују жене као способне за аутономно деловање и друго, да подржавају стереотипе о томе да женама мањка аутономије (McLeod 2007: 269). Жене су способне да рационално калкулишу ризицима и користима од уговора за сурогат мајчинство и продаје ооцита и да критикују сопствене разлоге за жељу за учешћем у једној или другој активности. Слично томе, у случају сурогат мајчинства, жене могу да предвиде и урачунају у своју одлуку могуће промене у односу према својој трудноћи, нарочито ако су већ имале искуство трудноће, што је случај са већином сурогат мајки (Ragone 1996). Према Шулцу, супротно виђење према којем жене не могу ступати у уговоре о сурогат мајчинству јер се могу предомислити везано за одлуку да предају дете пару који их је ангажовао иде у корист ставу да су жене” нестабилне, неспособне да доносе одлуке и да их се држе и да су неизбежно подложне утицају хормона и емоција” (Shultz 1990: 384).

Према ставу феминиста који говоре „у корист новца” забрана комодификације би довела до настанка црног тржишта у области репродуктивног рада жена. Црно тржиште би неизбежно довело до повећања неједнакости међу женама у погледу моћи, укључујући класне и расне разлике (McLeod 2007: 270). У погледу ооцита, Ен Алперс и Бернارد Ло говоре о „двослојном тржишту”: тржишту са високим ценама јајних ћелија жена из средње класе које се продају неплодним паровима који желе да учествују у *in vitro* третману и другом тржишту јајних ћелија жена са нижим приходима које не припадају белој раси, чије се јајне ћелије користите само за истраживање (Alpers and Lo 1995: 42). Феминисти упозоравају да се у другом случају јајне ћелије могу користити за стварање ембриона који ће на крају бити уништени, што је додатна увреда за жене, заједно са релативно ниским износом који жене добијају приликом продаје ооците (McLeod 2007: 271). Феминисти који говоре „у ко-

⁴ У случају жена које постану донори ооцита или сурогат мајке, програми асистирани репродукције описују новац који жене добијају као ”надокнаду”, а не куповину (Mahoney, наведено према McLeod 2007: 269), како би избегли негативни публицитет који би програми доживели уколико би признали да купују и продају репродуктивни рад жена.

рист новца” такође верују да би одређени прописи могли решити многе проблеме по питању комодификације репродуктивног рада. На пример, владе и медицинске асоцијације могле би одредити горњу границу накнаде за репродуктивни рад, тако да ниједна група жена не добија знатно више од друге групе, уједно водећи рачуна да ниједној жени висина исплате не делује неодољиво. *Америчко друштво за репродуктивну медицину* већ је препоручило горњу границу од 5000 америчких долара као компензацију за донирање ооцита (McLeod 2007: 271).

Феминисти који говоре „у корист новца” тврде да добијање накнаде за репродуктивни рад доприноси достојанству жене из три главна разлога (McLeod 2007: 271): (1) у капитализму је добијање новчане накнаде за услуге знак поштовања; (2) добијање новчане накнаде за репродуктивни рад у корист других може повећати аутономност жене тако што испуњава аутономне жеље које жене могу имати у погледу уновчавања свог рада и (3) такве исплате нарушавају патријархалне идеале који се тичу мајки и жена. Овоме се може додати и присутно уобичајено веровање да је оно што награђујемо новцем оно што ценимо. Према Шулцу, немогућност жена да добију новчано признање за оно што само оне или најпре оне могу чинити један је од суштинских узрочника експлоатације жена (Shultz 1990: 336). Плаћање за нешто подразумева да се томе придаје вредност, али, још важније, давање новчане надокнаде људима који нешто чине за нас може показати да их препознајемо не само као средства за нашу употребу, већ као људе (Shultz 1990).

Феминистички аргументи „у корист достојанства”

Феминистички аргументи „у корист новца” укључују веровање да би се према репродуктивном раду жена требало односити као и према другим врстама рада за које постоји тржиште, по узору на „тезу о симетрији” (v. Satz 1992) према којој репродуктивни рад жена треба третирати симетрично третману других врста рада. Супротно, феминисти који се залажу (само) за достојанство жена у контексту репродуктивног рада бране „тезу о асиметричности”. Они сматрају да је репродуктивни рад жена посебан због својих инхерентних особина и да, за разлику од других врста рада, нико не би требало да га уновчи или пристане да га врши за друге бесплатно.

Феминистички аргументи „у корист достојанства” ослањају се на „тезу о идентитету” према којој је репродуктивна активност жене тако уско повезана са њеним идентитетом да никако не може бити предмет трговине (Pateman 1988; Arneson 1992). Феминисти су користили „тезу о идентитету” како би се противили најпре пракси сурогат мајчинства, а затим продавању ооцита и донирању ембриона. Према феминисткињи Керол Пејтам „суштина жене интимно је повезана са њеним телом и његовом репродуктивном функцијом. Идентитет жене као жене је повезан са њеном репродуктивном активношћу, на начин да када је продаје, она у веома стварном смислу продаје себе” (Pateman 1988: 207). Слично, Маргарет Џејн Радин сматра да репродуктивна активност

није „одвојив, заменљив предмет”, већ суштинска особина индивидуе (Radin 1987), док Сузен Холанд тврди да су гамети и ембриони у „тако блиској вези са личносношћу” (Holland, наведено према McLeod 2007: 275), да су неутуђиви од нас и да стога нису подложни комодификацији. Занимљиво је приметити да уколико су репродуктивна ткива и активности неутуђиви, како сматрају феминисти који говоре „у корист достојанства”, онда не само да их не би требало продавати, већ ни донирати другима. Тиме се „теза о идентитету” противи уједно продаји и донирању репродуктивних активности и ткива.

Поједини феминисти (v. Satz 1992) сматрају да феминистичке тврдње о томе да су репродуктивне активности или ткива неутуђиви од нас, не само да не делују основано, већ делују пронаталистички: „уколико је идентитет жена тако блиско везан са њиховим репродуктивним потенцијалом, оне никада не би могле „побећи” од своје плодности, већ би морале реализовати свој репродуктивни потенцијал” (McLeod and Baylis, наведено према McLeod 2007: 276). Међутим, такав закључак подржава *status quo* према коме је питање репродукције кључно питање, а репродукција неизбежна уједно за жене и мушкарце.

Феминисти који се залажу у корист достојанства жена у погледу репродуктивног рада (Pateman 1988; Arnson 1992) ослањају се (и на) тезу о аутономији” (McLeod 2007: 275) посебно у погледу праксе сурогат мајчинству. Према овој тези женино аутономо виђење праксе сурогат мајчинства се може променити тако да она више не види дете које носи као туђе. Могућност да се таква промена догоди указује на то да она не може третирати своју трудноћу као рад који је као било који други (Anderson 1990). Уговори о другим врстама рада не захтевају за своје остваривање исти ниво контроле над радниковим виђењем свог рада, или оно што се доводи у питање његовим остваривањем није довољно важно да би подлегло дубокој манипулацији. Жена која ступа у уговор о сурогат мајчинству од почетка мора пристати да не гледа на трудноћу из родитељске перспективе, што је ипак сасвим могуће. Без обзира на њен став на почетку, она нема слободу, након ступања у уговор, да развије аутономно виђење своје везе са дететом. Уговором је обавезна да манипулише својим емоцијама у циљу њиховог усклађивања са интересима родитеља који ће преузети дете (v. Fox 1993). Да ли ће се жена везати за фетус није нешто у шта она може бити унапред сигурна обзиром да се њено виђење трудноће развија током трудноће, а тај развој не мора тећи као у претходним трудноћама (MacKenzie, наведено према McLeod 2007). Даље, када се везивање догоди, оно може тако дубоко дотаћи женину свест о себи да би приморавање жене да се одрекне детета било окрутно.

Робин Фокс (Fox 1967) је посветио поглавље свог дела *Репродукција и наслеђивање* (Fox 1993) чувеном случају „Бебе М”, у којем је сурогат мајка одбила да преда дете које је носила за пар који је за то ангажовао, услед чега је пар поднео тужбу. Фокс тврди да би држње таквог уговора о сурогатству било неприродно и да такви спорови чине део историјског обрасца напада државе на само сродство. Његова кључна теза јесте да је погрешно очекивати од сурогат мајки да поштују уговор и предају бебе, јер трудни сисари створе везу са својим фетусима много пре порођаја. Чак и у гестационом сурогатском

мајчинству, где сурогат мајка користи јајне ћелије друге особе, поменуто везивање условљава немогућност одржавања таквих уговора на темељима биолошких чињеница на којима се такви културални конструкти заснивају.

При анализи Фоксовог дела (Fox 1993) Стратерн (Strathern 1992, 1995) наглашава да је асистирана репродуктивна технологија део модернистичког импулса усмереног на контролу тела и проширивање спектра избора, док Левин (Levine 2003) проблематизује Фоксов закључак и истиче да везивање не испуњава ни критеријум самог Фокса који назначавача како би биолошка подлога друштвених пракси требало да функционише, тврдећи да „културни конструкти морају бити укоренењени у биолошкој реалности или ће се свакако урушити” (Fox 1993: 123). Уколико би везаност жене за фетус представљала такву основну биолошку реалност, програми сурогат мајчинства не би били одрживи, што није случај. Џон Робертсон (Robertson 1983а, 1992, 1994, 1995) и Хелена Рагоне (Ragoné 1996; Franklin and Ragoné 1998) сматрају да се антрополози усредсређују претежно на проблеме које сурогатство узрокује у домену концептуализације мајчинства, занемарујући анализу мотива које жене наводе као разлог одлучивања на сурогатство.

Литература:

1. Alpers, A. and Lo, B. (1995). 'Commodification and Commercialization in Human Embryo Research'. *Stanford Law and Policy Review* 6/2: 39-46.
2. Anderson, E. S. (1990). Is Women's Labor a Commodity? *Philosophy & Public Affairs* 19 (1): 71-92.
3. Arneson, R. J. (1992). Commodification and Commercial Surrogacy. *Philosophy & Public Affairs* 21 (2): 132-164.
4. Bray, F. (2007). Gender and Technology. *Annual Review of Anthropology* 36: 37-53.
5. Briggs, L. (2010). Reproductive Technology: Of Labor and Markets Author. *Feminist Studies* 36 (2): 359-374.
6. Carsten, J. (2004). *After Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Corea, G. (1992). The Mother Machine. In: K. D. Alpern (ed.) (1992). *The Ethics of Reproductive Technology* (pp. 220-231). New York: Oxford University Press.
8. Corea, G. (2005). The Subversive Sperm: 'A False strain of Blood.' In: R. T. Hull (ed.) (2005). *Ethical Issues in the New Reproductive Technologies*, Second edition (pp. 63-76). New York: Prometheus Books.
9. Curtis, K. F. (1995). Hannah Arendt, Feminist Theorizing, and the Debate over New Reproductive Technologies. *Polity* 28 (2): 159-187.
10. Davies, D. S. (2010). *Genetic Dilemmas: Reproductive Technology, Parental Choices and Children's Futures*. New York: Oxford University Press.
11. Dickenson, D. L. (1997). Procuring Gametes for Research and Therapy: The Argument for Unisex Altruism: A Response to Donald Evans. *Journal of Medical Ethics* 23 (2): 93-95.
12. Dickenson, D. L. (2001). Property and Women's Alienation from their Own Reproductive Labour. *Bioethics* 15 (3): 205-217.
13. Donchin, A. (2009). Toward a Gender-Sensitive Assisted Reproduction Policy. *Bioethics* 23 (1): 28-38.

14. Edwards, J. N. (1991). New Conceptions: Biosocial Innovations and the Family. *Journal of Marriage and Family* 53 (2): 349-360.
15. Fox, R. C. (1993). *Reproduction and Succession: Studies in Anthropology, Law, and Society*. New Jersey: Transaction Publishers.
16. Franklin, S. and H. Ragone (1998). Introduction. In: S. Franklin and H. Ragone (eds.)(1998). *Reproducing reproduction: Kinship, power, and technological innovation* (pp. 1-14). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
17. Ginsburg, F. D. and R. Rapp (1995). Introduction: Conceiving the New World Order. In: F. D. Ginsburg and R. Rapp (eds.)(1995). *Conceiving the New World Order: The global politics of reproduction* (pp. 1-17). Berkeley: University of California Press.
18. Handwerker, L. (2003). New Genetic Technologies and Their Impact on Women: A Feminist Perspective. *Gender and Society* 11 (1): 114-124.
19. Harrington, J., G. Becker and R. Nachtigall (2008). Nonreproductive Technologies: Remediating Kin Structure with Donor Gametes. *Science, Technology & Human Values* 33 (3): 393-418.
20. Hartouni, V. (1997). *Cultural Conceptions: On Reproductive Technologies and the Remaking of Life*. London: University of Minnesota Press.
21. Inhorn, M. C. (2002). The 'Local' Confronts the 'Global': Infertile Bodies and New Reproductive Technology in Egypt. In: M. C. Inhorn and F. van Balen (eds.)(2002). *Infertility around the Globe: New thinking on childlessness, gender, and reproductive technologies* (pp. 263-282). Berkeley: University of California Press.
22. Inhorn, M. C. and D. Birenbaum-Carmeli (2008). Assisted Reproductive Technologies and Cultural Change. *Annual Review of Anthropology* 37: 177-196.
23. Kass, L. R. and B. Glass (1971). What Price the Perfect Baby? *Science, New Series* 173 (3992): 103-104.
24. Keane, N. P. (1992). Legal Problems of Surrogate Motherhood. In: K. D. Alpern (ed.)(1992). *The Ethics of Reproductive Technology* (pp. 269-276). New York: Oxford University Press.
25. Krimmel, H. T. (1983). The Case against Surrogate Parenting. *The Hastings Center Report* 13 (5): 35-39.
26. Krimmel, H. T. (1992). Surrogate Mother Arrangements from the Perspective of the Child. In: K. D. Alpern (ed.)(1992). *The Ethics of Reproductive Technology* (pp. 57-70). New York: Oxford University Press.
27. Levine, H. B. (2003). Gestational Surrogacy: Nature and Culture in Kinship. *Ethnology* 42 (3): 173-185.
28. Liesen, L. T. (1995). Feminism and the Politics of Reproductive Strategies. *Politics and the Life Sciences* 14 (2): 145-162.
29. Lowry, D. W. (2004). Understanding Reproductive Technologies as a Surveillant Assemblage: Revisions of Power and Technoscience. *Sociological Perspectives* 47 (4): 357-370.
30. Marks, K. (1867/1947). *Kapital – Tom I*. Zagreb: Kultura.
31. McLeod, C. (2007). For Dignity or Money: Feminists on the Commodification of Women's Reproductive Labour. In: B. Steinbock (ed.)(2007). *The Oxford Handbook of Bioethics* (pp. 258-284). New York: Oxford University Press.
32. Pateman, C. (1988). *The Sexual Contract*. California: Stanford University Press.
33. Radin, M. (1991). 'Reflections on Objectification'. *Southern California Law Review* 65:341-54.
34. Radin, M. J. (1987). Market-Inalienability. *Harvard Law Review* 100 (8): 1849-1937.
35. Radin, M. J. (1988). Rent Control and Incomplete Commodification: A Rejoinder. *Philosophy & Public Affairs* 17 (1): 80-83.

36. Radin, M. J. (1993). *Reinterpreting Property*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
37. Ragoné, H. (1996). Chasing the Blood Tie: Surrogate Mothers, Adoptive Mothers and Fathers. *American Ethnologist* 23 (2): 352-365.
38. Robertson, J. A. (1983a). Surrogate Motherhood: Not So Novel After All. *The Hastings Center Report* 13 (5): 28-34.
39. Robertson, J. A. (1983b). Procreative Liberty and the Control of Conception, Pregnancy, and Childbirth. *Virginia Law Review* 69 (3): 405-464.
40. Robertson, J. A. (1992). Noncoital Reproduction and Procreative Liberty. In: K. D. Alpern (ed.)(1992). *The Ethics of Reproductive Technology* (pp. 249-258). New York: Oxford University Press.
41. Robertson, J. A. (1994). *Children of Choice: Freedom and the New Reproductive Technologies*. New Jersey: Princeton University Press.
42. Robertson, J. A. (1995). Reproduction and Rights: A Response to Dorothy Roberts: [Commentary]. *Law & Social Inquiry* 20 (4): 1023-1032.
43. Rowland, R. (1987). Technology and Motherhood: Reproductive Choice Reconsidered. *Signs* 12 (3): 512-528.
44. Ryan, M. A. (1990). The Argument for Unlimited Procreative Liberty: A Feminist Critique. *The Hastings Center Report* 20 (4): 6-12.
45. Sandelowski, M. (1991). Compelled to Try: The Never-Enough Quality of Conceptive Technology. *Medical Anthropology Quarterly, New Series* 5 (1): 29-47.
46. Sandelowski, M. and S. de Lacey (2002). The Uses of a 'Disease': Infertility as Rhetorical Vehicle. In: M. C. Inhorn and F. van Balen (eds.)(2002). *Infertility around the Globe: New thinking on childlessness, gender, and reproductive technologies* (pp. 33-51). Berkeley: University of California Press.
47. Satz, D. (1992). Markets in Women's Reproductive Labor. *Philosophy & Public Affairs* 21 (2): 107-131.
48. Scott, E. S. (2009). Surrogacy and the Politics of Commodification. *Law and Contemporary Problems* 72 (3): 109-146.
49. Shanley, M. L. (1993). Surrogate Mothering and Women's Freedom: A Critique of Contracts for Human Reproduction. *Singns* 18 (3): 618-639.
50. Shore, C., R. G. Abrahams, J. F. Collier, C. Delaney, R. Fox, R. Frankenberg, H. S. Lambert, M. Melhuus, D. M. Schneider, V. Stolcke and S. Wolfram (1992). Virgin Births and Sterile Debates: Anthropology and the New Reproductive Technologies. *Current Anthropology* 33 (3): 295-314.
51. Shultz, M. M. (1990). 'Reproductive Technology and Intent-Based Parenthood: An Opportunity for Gender Neutrality'. *Wisconsin Law Review* 297: 287-398.
52. Steinbock, B. (1994). Reproductive Rights and Responsibilities. *The Hastings Center Report* 24 (3):15-16.
53. Strathern, M. (1992). *Reproducing the Future: Essays on anthropology, kinship and the new reproductive technologies*. Manchester: Manchester University Press.
54. Strathern, M. (1995). Displacing Knowledge: Teshnology and the Consequences for Kinship. In: F. D. Ginsburg and R. Rapp (eds.)(1995). *Conceiving the New World Order: The global politics of reproduction* (pp. 346-364). Berkeley: University of California Press.
55. Thompson, C. M. (2002). Fertile Ground: Feminists Theorize Infertility. In: M. C. Inhorn and F. van Balen (eds.)(2002). *Infertility around the Globe: New thinking on childlessness, gender, and reproductive technologies* (pp. 52-78). Berkeley: University of California Press.

56. van Balen, F. and M. C. Inhorn (2002). Interpreting infertility: A View from the Social Sciences. In: M. C. Inhorn and F. van Balen (eds.)(2002). *Infertility around the Globe: New thinking on childlessness, gender, and reproductive technologies* (pp. 3-32). Berkeley: University of California Press.
57. Walter, L. (1995). Feminist Anthropology? *Gender and Society* 9 (3): 272-288.
58. Wertheimer, A. (1992). Two Questions About Surrogacy and Exploitation. *Philosophy & Public Affairs* 21 (3): 211-239.
59. Wilkinson, S. (2010). *Choosing Tomorrow's Children: The Ethics of Selective Reproduction*. New York: Clarendon Press.

FEMINIST ANALYSIS OF THE COMMODIFICATION OF WOMEN'S REPRODUCTIVE WORK

Summary: This paper provides an overview of basic feminist thoughts on the commodification of women's reproductive work involving the sale of oocytes and rental of the reproductive capacity of women in the form of commercial surrogacy. Special attention was paid to the critical analysis of feminist arguments „in favor of money” and „in favor of dignity” on the topic of commodification of reproductive labor of women, as well as the meaning of the concepts of commodification and alienability and specific use of these concepts in feminist literature on the topic of women's reproductive work.

Key words: commodification, reproductive work, surrogate motherhood, the identity thesis, the autonomy thesis.